

Воробйова Галина Віталіївна –
ад'юнк特 Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ ЗНАТИ СВОЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Розглянуто поняття конституційного права особи знати свої права та обов'язки, надано характеристику його ознак.

Ключові слова: конституційне право особи знати свої права та обов'язки, закони та інші нормативно-правові акти, недійсні нормативно-правові акти.

Рассмотрено понятие конституционного права личности знать свои права и обязанности, приведена характеристика его признаков.

Ключевые слова: конституционное право личности знать свои права и обязанности, законы и другие нормативно-правовые акты, недействительные нормативно-правовые акты.

The concept of the constitutional right of a person to know their rights and responsibilities, and describes its characteristics.

Keywords: constitutional right of a person to know his rights and obligations, laws and regulations, invalid regulations.

Проблема знання особою прав й обов'язків має важливе значення для їх реалізації. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки людини і громадянина, мають бути доведені до відома населення в порядку, установленому законом. Вирішення названої проблеми має наукове і практичне значення.

Останні дослідження за вказаною проблемою представлені публікаціями О. В. Білоскурської, А. М. Колодія, Т. А. Костецької, О. В. Негодченка, А. Ю. Олійника, П. М. Рабіновича, А. О. Шепель та ін. Конституційне право особи знати свої права та обов'язки досліджується в названих публікаціях у взаємодії з іншими правами та обов'язками.

Однак питання поняття конституційного права особи знати свої права та обов'язки на монографічному рівні як окремої можливості в науці конституційного права України ще не досліджувалося.

Метою цієї статті є з'ясування поняття й ознак конституційного права особи знати свої права та обов'язки як окремої можливості. Визначена мета передбачає вирішення таких завдань: а) проаналізувати праці окремих учених-конституціоналістів щодо дослідження поняття конституційного права особи знати свої права та обов'язки; б) сформулювати й охарактеризувати ознаки конституційного права особи знати свої права та обов'язки; в) запропонувати визначення

конституційного права особи знати свої права та обов'язки; г) надати рекомендації щодо конституційного права особи знати свої права та обов'язки.

Для з'ясування поняття конституційного права слід проаналізувати праці окремих учених-конституціоналістів щодо дослідження права особи знати свої права та обов'язки. О. В. Білоскурська, аналізуючи конституційний обов'язок не посягати на права і свободи, честь та гідність інших людей, убачає тісний зв'язок названого обов'язку з конституційним правом кожного знати свої права й обов'язки і правом на інформацію. Вона поділяє думку законодавця про те, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення, а в разі їх недоведення такі акти слід вважати недійсними [1, с. 74].

А. М. Колодій право знати свої права, свободи та обов'язки відносить до конституційних юридичних гарантій і вважає, що недоведені законним шляхом до відома населення нормативно-правові акти є недійсними. На його думку, саме такі можливості є державно-правовими засобами, що входять до механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина [2, с. 196–197].

Т. А. Костецька пропонує як гарантії вказаних прав розглядати пропозицію щодо закріплення конституційного обов'язку державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб забезпечувати доступ до відповідної інформації щодо прав та обов'язків і, зокрема, можливість кожного ознайомитися з документами та матеріалами, що безпосередньо зачіпають їх права і свободи [3, с. 12].

О. В. Негодченко підкреслює, що ознайомлення людини і громадянина з їхніми правами і сприяння їх дотриманню є одним із найважливіших завдань кожного суспільства і держави. Гарантією прав та свобод людини і громадянина є закріплення в Конституції України дії нормативно-правових актів у часі та доведення органами держави й органами місцевого самоврядування до відома населення законів та інших нормативно-правових актів у встановленому законом порядку. Недоведені до відома населення нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, є недійсними [4, с. 37, 73].

А. Ю. Олійник можливість кожного знати свої права та свободи відносить до конституційних юридичних гарантій. Він вважає нормативно-правові акти важливим елементом забезпечення конституційних свобод. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина закріплюються виключно законами України. Підзаконні нормативно-правові акти встановлюють механізми реалізації прав, свобод та обов'язків і гарантії їх реалізації [5, с. 158–163]. Отже, на думку А. Ю. Олійника, доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів, що закріплюють права й обов'язки людини і громадянина, є однаково важливим. Недоведені до відома населення

нормативно-правові акти, що закріплюють права та обов'язки особи, є недійсними.

П. М. Рабінович підкреслює, що свобода не може бути справжньою, якщо людина не знає, на що вона має право, а що є її обов'язком. Він наголошує на тому, що Організація Об'єднаних Націй, інші міжнародні структури всіляко стимулюють і зобов'язують держави вживати заходів для ознайомлення своїх громадян, особливо молоді, з міжнародними механізмами захисту прав і свобод людини. Та обставина, що Конституція України (ст. 57) закріплює це право за кожним, свідчить про те, що не тільки громадянин України, а й кожна інша людина (іноземець, особа без громадянства тощо) мають бути обізнані щодо законів та інших нормативно-правових актів, які закріплюють їх права та обов'язки. Суб'єктом, на якому лежить обов'язок забезпечити доведення до відома населення в порядку, установленому законом, нормативно-правових актів, що закріплюють права та обов'язки людини і громадянина, є держава. Спеціального закону, що регулював би порядок доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів, ще не прийнято. Але існують інші законодавчі акти, у яких містяться певні організаційні та власне правові гарантії того, що право кожного знати свої права й обов'язки не буде порушуватися. Наприклад, це конституційне право можна розглядати як окремий різновид права людини і громадянина на інформацію [6, с. 254–258]. Отже, П. М. Рабінович наголошує на тому, що це право закріплюється і міжнародними нормами, а не лише нормами внутрішнього національного права.

А. О. Шепель підкреслює, що тільки знання прав та обов'язків дає змогу людині мати, користуватися й розпоряджатися політичними, матеріальними, соціальними та культурними благами і цінностями, основними свободами. Він також наголошує на тому, що кожна людина повинна знати і сумлінно виконувати свої обов'язки, поважати права й законні інтереси інших осіб, оскільки це є вимогою суспільства, бути непримиренною до антисуспільних учинків і всіляко сприяти охороні громадського порядку та дотриманню трудової дисципліни. Знання кожним прав й обов'язків є передумовою правової поведінки і розвитку суспільної активності. Конституція України вперше зобов'язала державу доводити до відома населення закони й інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, у встановленому законом порядку. Невиконання такого обов'язку призводить до того, що нормативно-правовий акт не вважається введеним у дію і не породжує жодних юридичних наслідків. Серед офіційних джерел, у яких оприлюднюються нормативно-правові акти, є такі: Відомості Верховної Ради України; газета «Голос України»; Офіційний вісник України; газета «Урядовий кур'єр» [7, с. 142–143].

Таким чином, аналіз наявних праць авторів свідчить про те, що на монографічному рівні право особи знати свої права та обов'язки в Україні не досліджувалося. Усі автори до характеристики поняття

конституційного права людини і громадянина знати свої права та обов'язки відносять такі елементи: конституційні можливості особи, а також умови і засоби реалізації усіх прав й обов'язків; вони закріплюються міжнародними стандартами, Конституцією та законами України, підзаконними нормативно-правовими актами; інформування громадян стосовно їх прав та обов'язків є обов'язком держави. Невиконання державою свого обов'язку є причиною недійсності нормативно-правового акта.

Розуміння конституційного права особи знати свої права й обов'язки як виду можливої поведінки суб'єкта передбачає такі можливості: мати інформацію щодо своїх прав й обов'язків; отримувати інформацію про закони та інші нормативно-правові акти, у яких визначаються його права й обов'язки; уважати недійсними такі закони та інші нормативно-правові акти, якщо вони не доведені до відома населення в порядку, установленому законом (ст. 57 Конституції України). Конституційне право особи знати свої права й обов'язки як міра можливої поведінки суб'єкта передбачає можливість доведення державою до відома своїх громадян не тільки прав й обов'язків особи, закріплених у національному законодавстві, а й у тих актах, що становлять міжнародні стандарти та роз'яснення наявних прав і обов'язків людини, механізмів забезпечення їх реалізації. Обмеження цього права може здійснюватися тільки законом та відбуватися в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку; з метою запобігання заворушенням чи злочинам; для охорони здоров'я населення; для захисту репутації чи прав інших людей; для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [8].

Отже, переконавшись у тому, що конституційна норма закріплює вид і міру можливої поведінки суб'єкта (кожної людини), можна зробити висновок, що це конституційне суб'єктивне право людини і громадянина. Конституція України (ч. 1, ст. 57) звужує коло суб'єктів, зазначаючи закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян. На нашу думку, це права й обов'язки людини і громадянина. Названу норму слід сформулювати так: «закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки людини і громадянина».

Водночас Конституція України (ч. 1 ст. 57) зазначає, що кожному гарантовано право знати свої права й обов'язки. Це не тільки можливість людини, а й умова та засіб реалізації інших конституційних прав і свобод людини, тобто гарантія реалізації не лише названого права, а й усіх інших конституційних прав, свобод та обов'язків. Саме знання своїх прав й обов'язків забезпечує людині можливості щодо їх реалізації. Засобами реалізації людиною своїх прав й обов'язків є відповідні нормативні та індивідуально-правові акти, організаційна діяльність органів держави і суб'єктів громадянського суспільства.

Назване право закріплене нормами міжнародних актів, Конституцією та законами України, підзаконними нормативно-правовими актами. Відповідно до «Загальної декларації прав людини» (ст. 19), кожна людина має право на інформацію (у тому числі правову). Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 19 п. 2) також закріплює право кожної людини на інформацію (у тому числі правову). Право кожної людини на правову інформацію закріплюється і «Конвенцією про захист прав і основних свобод людини» (ст. 10) [9, с. 31–126]. Отже, міжнародні договори закріплюють право кожного на правову інформацію, включно з правом особи знати свої права й обов'язки.

У Конституції України (ст. 57) зазначено, що кожному гарантується право знати свої права й обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, установленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, установленому законом, є недійсними. Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ст. 94 Конституції України). Конституція України закріплює порядок доведення до населення інформації щодо прав й обов'язків людини і громадянина.

До законів, що регулюють порядок доведення до відома населення інформацію стосовно знання своїх прав й обов'язків, належать такі: «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р.; «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. та ін.

До підзаконних нормативно-правових актів, які закріплюють порядок доведення до відома населення нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки громадян, належать такі: укази Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 р.; «Про державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших органів державної виконавчої влади» від 3 жовтня 1992 р.; «Положення про порядок укладання, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р.; Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. та ін. Отже, порядок оприлюднення законів та інших нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки громадян, регулюється різними нормативно-правовими актами, що свідчить про необхідність прийняття закону стосовно цього питання, як це передбачено Конституцією України (ст. 57).

Ознакою конституційного права особи знати свої права та обов'язки є обов'язок органів держави, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів громадянського суспільства доводити до відома населення закони й інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян. До суб'єктів органів держави належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Серед органів місцевого самоврядування можна назвати обласні, районні, міські, селищні та сільські ради. Існують і недержавні організації, наприклад, Український центр прав людини Української правничої фундації, серед основних завдань якого є інформування людей про їх права й обов'язки. Такі організації можуть створювати навчальні курси, розробляти підручники та посібники для вчителів і учнів з метою вивчення прав та обов'язків людини. Навчальні курси з таких питань можуть викладатися в школах, у середніх та вищих навчальних закладах. Роботу щодо доведення до відома населення прав та обов'язків людини можуть здійснювати і засоби масової інформації на радіо і в телепередачах, а також у публіцистичних статтях на цю тематику. Отже, органи держави, місцевого самоврядування й інші суб'єкти громадянського суспільства створюють умови для інформування населення про чинні права та обов'язки людини.

Важливою ознакою права, що досліджується, є доведення законів та інших нормативно-правових актів, які визначають права й обов'язки особи, у порядку, установленому законом. Проекти такого Закону неодноразово подавалися до Верховної Ради України, проте закон до сьогодні не прийнято. Однак прийняття такого Закону України «Про нормативно-правові акти України» є вкрай важливим.

Недоведення нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки особи, до відома населення є наслідком їх недійсності. Саме ця норма має стати дієвою гарантією охорони та захисту права людини і громадянина знати свої права та обов'язки.

Отже, аналіз наявних праць авторів свідчить про те, що на монографічному рівні право особи знати свої права та обов'язки в Україні не досліджувалося. Усі автори до характеристики поняття конституційного права людини і громадянина знати свої права та обов'язки відносять такі елементи: конституційні можливості особи, а також умови і засоби реалізації всіх прав й обов'язків; вони закріплюються міжнародними стандартами, Конституцією та законами України, підзаконними нормативно-правовими актами; інформування громадян стосовно їх прав та обов'язків є обов'язком держави. Невиконання державою свого обов'язку є причиною недійсності нормативно-правового акта.

До ознак конституційного права особи знати свої права й обов'язки належать такі: вид і міра можливої поведінки суб'єкта права; умова та засіб реалізації всіх його прав і свобод; закріплення їх нормами міжнародних актів, Конституції та законів України, підзаконних

нормативно-правових актів; обов'язок органів держави, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб; доведення законів та інших нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки особи в порядку, установленому законом; не доведення нормативно-правових актів до відома населення є причиною їх недійсності.

Конституційне право особи знати свої права та обов'язки – це закріплена нормами міжнародних договорів, Конституції України та деталізована в законах і підзаконних нормативно-правових актах України можливість суб'єкта конституційного права отримувати інформацію щодо законів та інших нормативно-правових актів, що визначають права й обов'язки особи та доведені в порядку, установленому законом, а також умова та засіб реалізації інших прав, свобод і обов'язків, зазначених у розділі другого Конституції України.

Зважаючи на вищевикладене, варто ст. 57 Конституції України викласти в такій редакції: «закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки людини та громадянина» і прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоскурська О. В. Правове регулювання обов'язку кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей / О. В. Білоскурська // Часопис Київського університету права – 2009. – № 2. – С. 72–76.
2. Правознавство : [підруч.] / [Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. та ін.]; за ред. В. В. Копейчикова. – [7-е вид. стереотип.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
3. Костецька Т. А. Право на інформацію в Україні / Костецька Т. А. – К. : Вища шк. права, 1998.
4. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : [моногр.] / Негодченко О. В. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 448 с.
5. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : [моногр.] / Олійник А. Ю. – К. : Алерта, КНТ, 2008. – 472 с.
6. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : [навч. посіб.] / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
7. Коментар до Конституції України. – [2-е вид., випр. й допов.]. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. – 412 с.
8. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. // Верховна Рада України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. (Редакція від 10 серп. 2012 р.).
9. Права людини в Україні : Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – Вип 21. – К., 1998. – 455 с.